

FILOZOFIJA NE-JA

PREDGOVOR

FILOZOFSKA MISEL IN ZNANSTVENI DUH¹

GASTON BACHELARD

Uporaba filozofskih sistemov na področjih, ki so oddaljena od njihovega duhovnega izvora, je vedno občutljivo in pogosto razočaranja polno početje. Tako presajeni filozofski sistemi postanejo neplodni ali varljivi; zgubijo svojo učinkovitost duhovne povezanosti, učinkovitost, ki jo tako dobro začutimo, kadar jih podoživimo v njihovi stvarni izvirnosti s tenkočutno zvestobo zgodovinarja, ki je ves ponosen, da bo mislil nekaj enkratnega. Treba bi bilo torej povleči sklep, da se filozofski sistem ne sme uporabljati za drugačne smotre kot so tisti, ki si jih postavlja sam. Odslej bi bil največji prestop nasproti filozofskemu duhu natanko prezrtje te notranje smotrnosti, te duhovne smotrnosti, ki daje filozofskemu sistemu življenje, moč in jasnost. Posebno tedaj, kadar poskušamo pojasniti probleme znanosti s filozofsko refleksijo, kadar si prizadevamo mešati teoreme in filozofeme, se znajdemo pred nujnostjo, da na znanstveno mišljenje apliciramo neko nujno finalistično in zaprto filozofijo. Tvegamo, da razočaramo vse: znanstvenike, filozofe in zgodovinarje.

Znanstveniki namreč sodijo, da je metafizična priprava nekoristna; javno izjavljajo, da od vsega začetka sprejemajo nauke izkustva, če delajo v eksperimentalnih znanostih, oziroma načela racionalne evidence, če delajo v matematičnih vedah. Zanje zavzame ura filozofije šele po učinkovitem delu; filozofijo znanosti razumejo kot bilanco splošnih rezultatov znanstvenega mišljenja, kot zbirko pomembnih dejstev. Ker je znanost vedno nedovršena, ostaja filozofija znanstvenikov vedno bolj ali manj eklektična, vedno odprta, vedno začasna. Tudi če pozitivni rezultati v nekaterih ozirih ostanejo šibko koordinirani, jih je mogoče navajati kot *stanja* znanstvenega duha na škodo

---

¹ Predgovor h knjigi *La philosophie du non. Essai d'une philosophie du nouvel esprit scientifique*, P.U.F., Pariz 1940, 1975, str. 1-17.

enotnosti, ki označuje filozofsko mišljenje. *Za znanstvenika sodi filozofija znanosti še vedno h kraljestvu dejstev.*

S svoje strani pa filozofi, ki se upravičeno zavedajo moči koordinacije duhovnih funkcij, sodijo, da je razmišljanje o tem koordiniranem mišljenju zadostno, in jih nič preveč ne skrbi pluralnost in raznoterost dejstev. Filozofi se med sabo lahko razhajajo glede razloga te koordinacije ali glede načel eksperimentalne hierarhije. Nekateri gredo lahko precej daleč v empirizem, da lahko verjamejo, da normalno objektivno izkustvo zadošča za razlago subjektivne koherence. Toda nisi filozof, če se v danem trenutku svoje refleksije ne zaveš koherence in enotnosti mišljenja, če ne formuliraš pogojev sinteze vedenja. In filozof postavi splošen problem spoznanja vedno prav v funkciji te enotnosti, te koherence, te sinteze. Znanost se mu tako ponuja kot posebno bogata zbirka dobro izvedenih spoznanj, dobro povezanih spoznanj. Drugače rečeno, filozof od znanosti preprosto zahteva *primere* [exemples], da bi lahko dokazal harmonično dejavnost duhovnih funkcij, vendar pa verjame, da ima brez znanosti, pred znanostjo moč analiziranja te harmonične dejavnosti. In znanstveni primeri so vedno le navajani, nikoli razviti. Včasih so znanstveni primeri celo komentirani po načelih, ki niso znanstvena načela; porajajo metafore, analogije, posploševanja. Tako se prepogosto pod pesom filozofa relativnost izrodi v relativizem, hipoteza v domnevo, aksiom v prvo resnico. Z drugimi besedami, s tem ko filozof ostaja zunaj znanstvenega duha, verjame, da se lahko filozofija znanosti omeji na *principe* znanosti, na splošne teme, in še več, s tem ko se filozof strogo omeji na principe, misli, da je poslanstvo filozofije znanosti, da principe znanosti poveže s principi čistega mišljenja, ki se mu ni treba zanimati za probleme dejanske aplikacije. *Za filozofa filozofija znanosti nikoli ne sodi popolnoma h kraljestvu dejstev.*

Tako ostaja filozofija znanosti prepogosto zajeta v dve skrajnosti védenja: v preučevanje presplošnih načel, kar delajo filozofi, v preučevanje preveč posebnih rezultatov, kar delajo znanstveniki. Izčrpavata jo dve nasprotni epistemološki oviri, ki zamejmeta vsako mišljenje: splošno in neposredno. Tako uveljavlja zdaj *a priori* zdaj *a posteriori*, pri tem pa prezre transmutacije epistemoloških vrednosti, ki jih sodobno znanstveno mišljenje neprenehoma izvaja med *a priori* in *a posteriori*, med eksperimentalnimi in racionalnimi vrednostmi.

II

Lepo se torej vidi, da nam manjka neka filozofija znanosti, ki bi nam pokazala, pod katerimi pogoji – subjektivnimi in objektivnimi hkrati – splo-

šni principi vodijo k posameznim rezultatom, k različnim fluktuacijam; pa tudi, pod katerimi pogoji posamezni rezultati sugerirajo posplošitve, ki jih dopolnjujejo, dialektike, ki proizvajajo nove principe.

Če bi potemtakem lahko filozofsko prevedli dvojno gibanje, ki zdaj oživilja znanstveno mišljenje, bi ugotovili, da je alterniranje med *a priori* in *a posteriori* obvezno, da sta empirizem in racionalizem v znanstvenem mišljenju povezana z nenavadno vezjo, enako močno, kot je tista, ki združuje užitek in bolečino. Dejansko *eden triumfira, ko upravičuje drugega*: empirizem čuti potrebo, da je razumljen; racionalizem čuti potrebo, da je apliciran. Empirizma brez jasnih zakonov, brez koordiniranih zakonov, brez deduktivnih zakonov ni mogoče ne misliti ne učiti; racionalizem brez otipljivih dokazov, brez aplikacije na neposredno realnost ne more docela prepričati. Vrednost nekega empiričnega zakona se dokaže s tem, da se ga naredi za osnovo logičnega mišljenja [raisonnement]. Logično mišljenje se legitimira s tem, da se ga naredi za osnovo eksperimenta. Znanost, ki je vsota dokazov in eksperimentov, vsota pravil in zakonov, vsota evidenc in dejstev, potrebuje torej neko dvopolno filozofijo. Natančneje rečeno, potrebuje neki dialektični razvoj, kajti vsak pojem se pojasnjuje na komplementaren način z dveh filozofsko različnih vidikov.

Slabo bi nas razumeli, če bi v tem videli preprosto priznanje dualizma. Nasprotno, epistemološka polarnost je po našem dokaz, da je vsak od filozofskih nauk, ki smo ju shematizirali pod imenoma empirizem in racionalizem, dejansko dopolnitev drugega. Eden dovrši drugega. Znanstveno misliti pomeni postaviti se v vmesno epistemološko polje med teorijo in prakso, med matematiko in izkustvo. Znanstveno spoznati neki naravni zakon pomeni spoznati ga hkrati kot fenomen in kot noumen.

Sicer pa, ker želimo v tem uvodnem poglavju, kolikor je mogoče jasno, začrtati našo filozofsko pozicijo in naš cilj, moramo dodati, da mora biti po našem mnenju ena od obeh metafizičnih usmeritev v prednosti: tista namreč, ki pelje od racionalizma k izkustvu. In prav to epistemološko gibanje je tisto, s katerim bomo poskusili okarakterizirati filozofijo sodobne fizikalne znanosti. V novejšem času očitno premoč matematične fizike bomo torej interpretirali v smislu racionalizma.

Ta aplicirani racionalizem, racionalizem, ki povzema nauke, ki jih nudi realnost, da bi jih prevedel v program realizacije, je po našem sicer deležen čisto novega privilegija. Za ta ogledniški racionalizem [rationalisme prospecteur], ki je v tej točki zelo različen od tradicionalnega racionalizma, aplikacija ne pomeni pohabljenja; znanstveno delovanje, ki ga vodi matematični racionalizem, ni neka transakcija s principi. *Realizacija* nekega racionalnega programa poskusov določa neko eksperimentalno realnost brez iracionalno-

sti. Imeli bomo priložnost dokazati, da je urejen pojav bogatejši kot naravni pojav. Za zdaj pa nam zadošča, da smo iz bralčeve glave pregnali razširjeno dojetanje, po katerem naj bi bila realnost vsota neizčrpne iracionalnosti. Sodobna fizikalna znanost je racionalna zgradba, ki eliminira iracionalnost svojih gradbenih materialov. *Realizirani* pojav mora biti zavarovan proti vsaki iracionalni motnji. Vidi se torej, da bo racionalizem, ki ga branimo, kljuboval polemiki, ki se opira na nedoumljiv iracionalizem pojava, da bo potrdil neko realnost. Za znanstveni racionalizem aplikacija ni poraz, ni kompromis. On se želi aplicirati. Če se slabo aplicira, se modificira. Zaradi tega ne zanika principov, ampak jih dialektizira. Konec koncev je filozofija fizikalne znanosti morda edina filozofija, ki se aplicira, v tem ko določa preseganje svojih principov. Skratka, je edina *odprta filozofija*. Vse druge filozofije postavljajo svoje principe kot nedotakljive, svoje prve resnice kot totalne in dovršene. Vse druge filozofije hvalijo svojo *zaprtost*.

III

Kako torej ne bi videli, da mora filozofija, ki želi biti resnično primerna znanstvenemu mišljenju v stalni evoluciji, upoštevati reakcijo znanstvenih spoznanj na duhovno strukturo? In tako že od samega začetka naših razmišljanj o vlogi filozofije znanosti zadevamo ob problem, za katerega se nam zdi, da so ga enako slabo postavili znanstveniki kot filozofi. Gre za problem strukture in evolucije duha. Tudi tu naletimo na isto nasprotje: znanstvenik verjame, da izhaja iz duha brez strukture, brez spoznanj; filozof najpogosteje postavlja konstituirani duh, opremljen z vsemi za razumevanje realnega nujno potrebnimi kategorijami.

Za znanstvenika spoznanje stopi iz nevednosti kot svetloba iz teme. Znanstvenik ne vidi, da je nevednost tkivo stvarnih, trdovratnih, povezanih zmot. Ne upošteva, da ima duhovna tema neko strukturo in da mora v teh pogojih vsako pravilno objektivno izkustvo vedno določati popravo neke subjektivne zmote. Toda zmot ni mogoče zlahka odstranjevati eno za drugo. So namreč koordinirane. Znanstveni duh se lahko konstituirata samo z rušenjem neznanstvenega duha. Znanstvenik prepogosto zaupa neki razdrobljeni pedagogiki, medtem ko bi moral znanstveni duh meriti na popolno reformo subjekta. Vsak stvaren napredek v znanstvenem mišljenju nujno zahteva neko spreobrnitev. Napredovanja sodobnega znanstvenega mišljenja so določala transformacije v samih principih spoznavanja.

Za filozofa, ki že po svojem poklicu najde v sebi prve resnice, lahko predmet, ki se vzame v kosu, brez truda potrdi splošne principe. In motnje,

fluktuacije, variacije filozofa sploh ne vznemirjajo. Jih ali zanemari kot nekoristne podrobnosti ali pa jih kopiči, da bi se prepričal o temeljni iracionalnosti danega. V obeh primerih je filozof pripravljen v zvezi z znanostjo razviti neko jasno, hitro, lahko filozofijo, ki pa ostane filozofija filozofa. Tako je ena sama resnica dovolj, da se premagajo dvom, nevednost, iracionalizem; da se razsvetli duša. Njena razvidnost se zrcali v neskončnih odsevih. Ta evidenca je enotna svetloba: ni razdeljena, nima nobenih variant. Duh doživlja eno samo evidenco. Ne poskuša si ustvariti še drugih evidenc. Identiteta duha v *jaz mislim* je tako jasna, da je poznavanje te jasne zavesti neposredno zavest neke znanosti², gotovost za utemeljitev neke filozofije vedenja. Zavest o identiteti duha v njegovih različnih spoznanjih že sama prinaša garancijo za neko permanentno, temeljno, definitivno metodo. Kako bi lahko spričo takšnega uspeha postavljali kot nujnost, da je treba modificirati duha in se lotiti iskanja novih spoznanj? Za filozofa izhajajo vse metodologije, najsi bodo v različnih znanostih še tako različne in mobilne, vseeno iz neke začetne metode, iz neke splošne metode, ki mora dati obliko celotnemu vedenju, ki mora na enak način obravnavati vse predmete. Zato mora trditev, kakršna je naša, ki postavlja spoznavanje kot evolucijo duha in ki sprejema variacije, ki zadevajo enotnost in večnost tega *jaz mislim*, zмести filozofa.

In vendar bomo morali priti do takšnega sklepa, če bomo hoteli definirati filozofijo znanstvenega spoznanja kot *odprto filozofijo*, kot zavest duha, ki se utemeljuje s tem, ko obdeluje neznano, ko v realnem išče to, kar nasprotuje predhodnim spoznanjem. Predvsem nam mora priti v zavest dejstvo, da novo izkustvo reče *ne* staremu izkustvu, da brez tega povsem očitno ne gre za novo izkustvo. Toda ta ne ni nikoli dokončen za duha, ki zna dialektizirati svoje principe, v samem sebi konstituirati nove vrste evidence, obogatiti svoj razlagalni organizem, ne da bi kakorkoli privilegiral nekaj, kar bi se pokazalo kot neki naravni razlagalni organizem, zmožen razložiti vse.

Naša knjiga bo prinesla precej zgledov tega bogatenja; toda da ne bomo čakali, naj podamo v samem območju empirije, z namenom da bi dobro pojasnili naše stališče na primeru, ki je najmanj v prid naši tezi, primer te *eksperimentalne transcendence*. V resnici verjamemo, da ta izraz ni pretiran, če hočemo definirati z instrumenti opremljeno znanost kot transcendiranje znanosti, ki sloni na naravnem opazovanju. Med čutnim in znanstvenim spoznanjem obstaja prelom. Temperaturo na termometru vidimo, ne pa ob-

²Gre za besedno igro, ki jo v francoskem jeziku dopušča ista osnova izraza znanost, poznavanje (fr. *science*), in izraza zavest (fr. *conscience*); celotni stavek se v izvorniku glasi: »L'identité de l'esprit dans le *je pense* est si claire que la science de cette conscience est immédiatement la conscience d'une science, la certitude de fonder une philosophie du savoir.« (Op. prev.)

čutimo. Brez teorije ne bi nikdar vedeli, ali tisto, kar vidimo, in tisto, kar občutimo, ustreza istemu pojavu. Skozi vso knjigo se bomo odzivali na ugovor, ki zagotavlja, da se mora znanstveno spoznavanje nujno prevesti v *čutno* spoznavanje, na ugovor, ki si prizadeva razumevanje eksperimentiranja strniti v serijo odčitavanja kazalcev. Objektivnost verifikacije pri odčitavanju kazalcev dejansko označuje misel, ki jo verificira, kot objektivno. Realizem matematične funkcije kmalu nadomesti realnost eksperimentalne krivulje.

Sicer pa, če nam ne bi hoteli slediti pri tej trditvi, ki že instrument razume kot nekaj, kar presega organ, imamo v rezervi vrsto argumentov, s katerimi bomo dokazali, da mikrofizika postavlja predmet onstran običajnih predmetov. V objektiviranju obstaja torej najmanj en prelom in zato lahko utemeljeno rečemo, da ima izkustvo v fizikalnih znanostih neko onstranstvo, neko transcendenco, da ni v sebi zaprto. Zategadelj mora racionalizem, ki daje obliko temu izkustvu, sprejeti neko *odprtost*, ki je soodnosna z empirično transcendenco. Kriticična filozofija, katere trdnost bomo poudarjali, mora biti modificirana prav spričo te odprtosti. Preprosteje povedano, ker morajo biti okviri razuma prožnejši in razširjeni, mora biti psihologija znanstvenega duha zgrajena na novih osnovah. Znanstvena kultura mora determinirati globoke spremembe mišljenja.

IV

Toda če je območje filozofije znanosti tako težko razmejiti, bi radi v tem eseju prosili za koncesije vse po vrsti.

Od filozofov bomo terjali pravico, da lahko uporabljamo filozofske elemente, ki so iztrgani iz sistemov, v katerih so nastali. Filozofska moč sistema je včasih koncentrirana v posamezni funkciji. Zakaj bi omahovali pred tem, da bi to posebno funkcijo dajali na razpolago znanstvenemu mišljenju, ki tako zelo potrebuje osnove filozofske informacije? Je svetoskrunstvo, če se na primer vzame neki tako čudovit aparat, kot je kantovska *kategorija*, in se pokaže, kako zanimiva je za organizacijo znanstvenega mišljenja? Če eklekticizem ciljev neupravičeno vnaša nered v vse sisteme, se zdi, da bi bil eklekticizem sredstev dopusten za filozofijo znanosti, ki se želi soočiti z vsemi nalogami znanstvenega mišljenja, ki hoče upoštevati različne tipe teorije, ki želi izmeriti doseg njihovih aplikacij, ki bi predvsem hotela poudariti zelo različne, naj si bo še tako tvegane postopke odkrivanja. Od filozofov bomo tudi zahtevali, da prelomijo s prizadevanjem, da bi našli en sam vidik, in to trdni vidik za presojanje celote neke tako široke in tako spreminjajoče se znanosti, kot je fizika. Tako nas bo karakteriziranje filozofije znanosti pripeljalo

do filozofskega pluralizma, ki je edini sposoben spraviti v neko obliko tako različne elemente izkustva in teorije, ki so tako zelo daleč od tega, da bi bili vsi na isti stopnji filozofske zrelosti. Filozofijo znanosti bomo definirali kot razpršeno filozofijo, kot *distribuirano filozofijo*. Znanstveno mišljenje pa se nam bo obratno pokazalo kot metoda za dobro urejeno disperzijo, kot metoda za zelo podrobno analizo, za različne filozofeme, ki so preveč masivno strnjeni v filozofskih sistemih.

Od znanstvenikov bomo terjali pravico, da znanost za trenutek odvrnemo od njenega pozitivnega dela, od njene volje do objektivnosti, da bi odkrili to, kar ostaja subjektivno v najstrožjih metodah. Začeli bomo s tem, da bomo znanstvenikom postavljali na videz psihološka vprašanja in jim po malem dokazovali, da je vsaka psihologija solidarna z metafizičnimi postulati. Duh lahko zamenja metafiziko, ne more pa prestat brez nje. Znanstvenike bomo torej vprašali: kako mislite, kakšna so vaša tipanja, vaši poskusi, vaše zmote? Pod katerim vplivom spremenite vaše gledanje? Zakaj ostajate tako suhoparni, ko govorite o psiholoških pogojih *nove* raziskave? Predstavite nam predvsem svoje nejasne ideje, svoja protislovja, svoje fiksne ideje, svoja nedokazana prepričanja. Iz vas delajo realiste. Je res gotovo, da ta masivna filozofija, brez členitev, brez dvojnosti, brez hierarhije ustreza raznovrstnosti vaših misli, svobodi vaših hipotez? Povejte nam, kaj mislite, ne ko *stopate iz* laboratorija, temveč v urah, ko zapustite običajno življenje, da bi *vstopili* v znanstveno življenje. Predstavite nam ne svoj empirizem večera, temveč svoj živahni racionalizem jutra, *a priori* svojega matematičnega sanjarjenja, zanos svojih projektov, svojih nepriznanih intuicij. Če bi lahko tako razširili našo psihološko anketo, se nam zdi skoraj očitno, da bi se znanstveni duh tudi sam pokazal v neki resnični filozofski razpršenosti, kajti vsako filozofsko izhodišče nastane v neki misli. Različni problemi znanstvenega mišljenja bi torej morali prejeti različne filozofske koeficiente. Tako bilanca realizma in racionalizma ne bi bila enaka za vse pojme. Po našem mnenju bi se torej točno določene naloge filozofije znanosti postavljale na ravni vsakega pojma. Vsaka hipoteza, vsak problem, vsak poskus, vsaka enačba bi terjali svojo filozofijo. Utemeljiti bi bilo treba neko filozofijo epistemološkega dejtja, neko *diferencialno* znanstveno filozofijo, ki bi bila nasprotek *integralni* filozofiji filozofov. In ta diferencialna filozofija bi morala meriti nastajanje [devenir] nekega mišljenja. V grobem pa naj bi razvoj znanstvenega mišljenja odgovarjal normalizaciji, transformaciji realistične forme v racionalistično. Ta transformacija ni nikdar popolna. Vsi pojmi niso v istem momentu svojih metafizičnih transformacij. Ko bi filozofsko razmišljali o vsakem pojmu, bi tudi jasneje videli polemični značaj sprejete definicije, vse, kar ta definicija razločuje, razkosava, zavrača. Dialektični pogoji neke znanstvene definicije,

ki se razlikuje od običajne definicije, bi se tako jasneje pokazali in razumeli bi v podrobnosti pojma to, kar bomo imenovali filozofija ne-ja.

V

Tu je torej naš načrt:

Da bi na samem začetku ponazorili prejšnje pripombe, ki so bile v svoji splošnosti nejasne, bomo že v prvem poglavju podali primer te razpršene filozofije, ki je po našem mnenju edina filozofija, ki je sposobna analizirati presenetljivo kompleksnost moderne znanstvene misli.

Po prvih dveh poglavjih, ki razvijata neki točno določeni epistemološki problem, bomo preučevali prizadevanja po *odprtju* znanstvenega mišljenja na treh kolikor mogoče različnih področjih.

Najprej bomo imeli priložnost na ravni temeljne kategorije, substance, pokazati oris ne-kantovstva, se pravi filozofije kantovskega navdiha, ki pa presega klasični nauk. Uporabili bomo tako filozofski pojem, ki je pravilno deloval pri newtonovski znanosti in ki ga je treba po našem mnenju *odpreti*, da bi lahko pravilno prevedli njegovo vlogo v kemijski znanosti prihodnosti. V tem poglavju bomo temu primerno našli argumente za ne-realizem, ne-materializem, drugače rečeno za *odprtje* realizma, materializma. Kemična substanca bo tako predstavljena kot neki del – preprosti del – razločevalnega procesa; realno bo predstavljeno kot moment dobro vodene realizacije. Ne-realizem (ki je realizem) in ne-kantovstvo (ki je racionalizem) se bosta, če ju v zvezi s pojmom substance obravnavamo skupaj, pokazala v svoji jasno urejeni opoziciji kot duhovno koordinirana. Med obema poloma klasičnega realizma in kantovstva bo nastalo neko posebej aktivno vmesno epistemološko polje. *Filozofija ne-ja* se torej ne bo izkazala za držo zavračanja, temveč za držo sprave. Natančneje rečeno, pojem substance, ki je tako močno protisloven, kadar ga dojemamo po eni strani v njegovi realistični vsebini in po drugi v njegovi kantovski vsebini, bo predstavljal jasen prehod k novi doktrini ne-substancializma. Filozofija ne-ja bo omogočila obenem strniti celotno izkustvo in celotno mišljenje v zvezi z določanjem substance. Ko bo ta kategorija enkrat *odprta*, bo sposobna združiti vse odtenke sodobne kemijske filozofije.

Drugo področje, v zvezi s katerim bomo predlagali razširitev filozofije znanstvenega mišljenja, bo intuicija. Tudi pri tem bomo natančno navedli primere. Pokazali bomo, da naravna intuicija ni nič drugega kot posebna oblika intuicije in da hierarhijo intuitivnih povezav bolje razumemo, če jo

povežemo s pravimi možnostmi sinteze. Pokazali bomo aktivnost znanstvenega mišljenja v *obdelovani intuiciji*.

Končno se bomo lotili tretjega področja: področja logike. To področje samo bi zahtevalo celo knjigo. Toda že dokaj maloštevilna sklicevanja na znanstveno dejavnost bodo dovolj, da se pokaže, da že sami najenostavnejši okviri razuma ne morejo še naprej ostati togi, če hočemo premeriti nove usode znanosti. Ortodoksni um je mogoče v vseh njegovih principih dialektizirati s pomočjo paradoksov.

Po tem poskusu, da bi razširili tako različna področja, kot so kategorija, intuicija, logika, se bomo v našem sklepu vrnili, da bi se izognili slehernemu nesporazumu, k principom filozofije ne-ja. Neprenehoma bomo namreč morali spominjati na to, da filozofija ne-ja psihološko ni negativizem in da z ozirom na naravo ne vodi k nekemu nihilizmu. Nasprotno, v nas in zunaj nas izhaja iz neke konstruktivne dejavnosti. Zatrjuje, da je delujoči duh dejavnik razvoja. Pravilno misliti realno, pomeni vleči koristi iz njegovih dvoumnosti, da bi se mišljenje modificiralo in spodbujalo. Dialektizirati mišljenje pomeni povečati jamstvo, da bodo *popolni pojavi* znanstveno ustvarjeni, da bodo regenerirane vse popačene ali zadušene spremenljivke, ki sta jih znanost kot tudi naivno mišljenje v svojem prvotnem preučevanju zanemarila.

Prevedel Vojislav Likar